

การบริหารจัดการความขัดแย้งในมิติทางพระพุทธศาสนา

Administration of Conflict in Buddhist approach

พระครูโกศลธรรมมานุสิฐ,ดร. (โกศล มกรางกูร)*
Phrakhrukosolthammanusit (Kosol mukkarangkul)
พงษ์ศักดิ์ ทองละมุล**
(Phongsak thonglamul)
หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
Bachelor of Arts in Buddhist Management Program
วิทยาลัยสงฆ์พุทธธรรมบุรีศรีสุวรณภูมิ
Suphanburi Buddhist College
E-mail suanhong2565@gmail.com, jphone4439@gmail.com

Received: August 13, 2022
Revised: November 12, 2022
Accepted: November 25, 2022

บทคัดย่อ

รูปแบบการบริหารจัดการความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ความขัดแย้งและวิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยวิเคราะห์จากพุทธวิธีการบริหารจัดการของพระพุทธองค์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและแก้ไขปัญหาให้กับสรรพสัตว์พ้นจากความทุกข์ผ่านกระบวนการของอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ (ทุกข์) สาเหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) หนทางแห่งความดับทุกข์ (มรรค) และความดับทุกข์ (นิโรธ) ด้วยวิธีการที่หลากหลายและได้นำเอาหลักการ แนวคิด ทฤษฎีของตะวันตกมาบูรณาการกับแนวคิดทางตะวันออกด้วย เพื่ออธิบายกระบวนการแก้ไขปัญหาให้เห็นเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น จากการวิเคราะห์พระไตรปิฎกเท่าที่สืบค้นได้ค้นพบวิธีการแก้ไขปัญหานั้นที่หลากหลาย

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ; ความขัดแย้ง; มิติทางพระพุทธศาสนา

* พระครูโกศลธรรมมานุสิฐ,ดร. Phrakhrukosolthammanusith (prasit makarang kul), หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ Bachelor of Arts in Buddhist Management Program, วิทยาลัยสงฆ์พุทธธรรมบุรีศรีสุวรณภูมิ Suphanburi Buddhist College.

** นายพงษ์ศักดิ์ ทองละมุล Mr.Phongsak thonglamul, หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ Bachelor of Arts Program in Buddhist Management, วิทยาลัยสงฆ์พุทธธรรมบุรีศรีสุวรณภูมิ Suphanburi Buddhist College.

Abstract

Conflict Management Model in Buddhism It aims to analyze conflicts and how to resolve conflicts that appear in the Tripitaka. By analyzing from the Buddhist management methods of the Buddha in propagating Buddhism and solving problems for all beings out of suffering through the process of the Four Noble Truths, Namely Suffering (Suffering), The Cause of Suffering (Samudaya), The Path to the End of Suffering (Mak), and the End of Suffering (Nirodha) through various methods. And has brought the principles, Concepts, Theories of the West to integrate with the ideas of the East to explain the problem solving process to be more concrete From the analysis of the Tripitaka as far as I have discovered, We have discovered a variety of solutions to problems.

Keywords: Administration; conflict; Buddhist approach

บทนำ

รูปแบบการศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ ในโลกนี้มีวิธีการศึกษาที่แตกต่างกันตามแนวคิดแห่งศาสตร์นั้น ๆ ซึ่งมีกระบวนการและวิธีการศึกษาตามฐานคิดของแต่ละศาสตร์ บางทีศาสตร์เดียวกันก็แยกสาขาตามการแยกย่อยของจุดประสงค์การศึกษาและตามความต้องการของผู้ศึกษาจนกลายเป็นการแบ่งแยกฐานคิดและเป็นการศึกษาแบบแยกส่วนบางกลุ่มก็พยายามให้ศึกษาแบบองค์รวมและเกิดการบูรณาการระหว่างสาขาวิชาของศาสตร์ต่าง ๆ ในสถาบันอุดมศึกษา องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ได้แทรกอยู่ในองค์ความรู้ของศาสตร์ต่าง ๆ^๑ ด้วยความเข้าใจว่า พระพุทธศาสนาจะส่งเสริมองค์ความรู้ศาสตร์ต่าง ๆ นั้นให้เหมาะสมและสมบูรณ์ในบริบทสังคมไทย^๒ การบริหารจัดการความขัดแย้งในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจึงถูกนิยาม การศึกษาและถูกปรับรูปแบบวิธีการศึกษาเพื่อให้บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ ปัจจุบันทั้งศาสตร์ตะวันตกและตะวันออกบางที่ผู้ศึกษาก็อาจเกิดความสับสน แม้แต่ในวงการการศึกษาพระพุทธศาสนา มีนักวิชาการและปราชญ์หลายท่านที่อธิบายศัพท์ อธิบายความหมาย อธิบายกระบวนการศึกษารูปแบบและวิธีการศึกษาพระพุทธศาสนา กับวิธีการศึกษาของศาสตร์สมัยใหม่แตกต่างกันไปตามบริบทแห่งความคิดที่แตกต่างกัน จนบางที่ผู้กำลังศึกษาเกิดความสับสนว่า รูปแบบวิธีการศึกษาพระพุทธศาสนาที่แท้จริงเป็นอย่างไร เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า “พระพุทธศาสนาที่อยู่ในรูปของวิธี

^๑ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปัญญาต้องคู่กับกรุณาจึงจะพาชาติรอด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑.

^๒ ประมวล เพ็งจันทร์, การศึกษาพุทธปรัชญาในสถาบันอุดมศึกษาไทย, (ธรรมจักร, ๒๕๔๔), หน้า ๔๑.

การศึกษาเชิงปรัชญาไม่เกี่ยวกับทางปฏิบัติเป็นเพียงทฤษฎี วิธีการศึกษาพระพุทธ ศาสนาที่แท้จริงเป็นหลัก ปฏิบัติตรง ๆ เพื่อพ้นทุกข์”^๓ การศึกษาอันเกิดจากการศึกษาวิเคราะห์ (Analysis) และการวิพากษ์วิจารณ์ (Criticism) แบบกระบวนการทางวิชาการสมัยใหม่ จะทำให้เกิดการสังเคราะห์ (Synthesis) ให้เกิดการสร้างสรรค์องค์ความรู้ ตามกระบวนการศึกษาแบบพระพุทธศาสนาได้อย่างไรและเราจะควรหยิบเอา ส่วนไหน ของวิธีการศึกษาพระพุทธศาสนามาบูรณาการกับวิธีการศึกษาเชิงวิชาการสมัยใหม่ การนำเสนอ เนื้อหาพระพุทธศาสนาในรูปแบบเชิงวิชาการจะทำให้กระบวนการศึกษาของพระพุทธศาสนาบิดเบือน จากวัตถุประสงค์เดิมหรือไม่^๔ ผู้ศึกษาต้องการจะมุ่งหาคำตอบและคำอธิบายเกี่ยวกับการบริหารจัดการ ความขัดแย้งในมิติของพระพุทธศาสนาจากการวิเคราะห์พระไตรปิฎก เพื่อนำมาเปรียบเทียบรูปแบบ วิธีการศึกษาพระพุทธศาสนาเชิงวิชาการในรูปแบบต่าง ๆ ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร เพื่อเป็นประโยชน์ ให้กับวงวิชาการในสังคมไทย

การบริหารจัดการความขัดแย้งในมิติทางพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกประกอบด้วยคัมภีร์สำคัญ ๓ ปิฎก คือ พระวินัยปิฎกว่าด้วยวินัยหรือข้อปฏิบัติ เกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และ ภิกษุณีสงฆ์ พระสุตตันตปิฎกว่าด้วยพระสูตร หรือเทศนาที่ตรัสแก่บุคคลต่าง ๆ ในเวลาและสถานที่ต่างกัน เป็นรูปคำสนทนาโต้ตอบบ้าง เป็นรูปร้อยกรองบ้าง ร้อยแก้วบ้าง ร้อยแก้วผสม ร้อยกรองบ้าง ตลอดถึง เทศนาของพระสาวกองค์สำคัญ พระอภิธรรมปิฎกว่าด้วยหลักธรรมต่าง ๆ ที่อธิบายในแง่วิชาการล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคลหรือเหตุการณ์ ส่วนมากเป็นคำสอนด้านจิตวิทยาและอภิปรัชญาในพระพุทธศาสนา^๕ เนื้อความทั้งหมดของพระไตรปิฎกจัดแบ่งเป็นหมวด ๆ หรือชั้น มีจำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นนี้ แบ่งเป็น พระวินัยปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นนี้ พระสุตตันตปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นนี้ และ พระอภิธรรมปิฎก ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้นนี้

๑. โครงสร้างของพระไตรปิฎก

พระธรรมวินัยที่บรรจุอยู่ในพระไตรปิฎกนั้น เป็นหลักในการจัดหมวดหมู่ของพระไตรปิฎกธรรมและ วินัย ๒ อย่าง ท่านนำมาเก็บรวมจัดใหม่แยกเป็น ๓ ปิฎก คือ

วินัย ได้แก่ ระเบียบข้อบังคับสำหรับชีวิตและชุมชนของภิกษุและภิกษุณี จัดไว้เป็นคัมภีร์หนึ่ง เรียกว่า วินัยปิฎก

^๓ พุทธทาสภิกขุ, **คู่มือมนุษย**, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรมไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๓), หน้า ๓๑.

^๔ พระครูวิสุทธาจารย์ (สุศักดิ์ วิสุทธาจาโร), “ยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา”, **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑, (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๘) : ๑๓๒.

^๕ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **คำบรรยายพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

ธรรม จัดแยกเป็น ๒ คัมภีร์ คือ

๑. ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงยกย่องไปต่าง ๆ ให้เหมาะกับบุคคลสถานที่เหตุการณ์ มีเรื่องราวประกอบจัดรวมไว้ เรียกว่า สุตตันตปิฎก

๒. ธรรมที่แสดงเป็นเนื้อหาหรือหลักวิชาล้วนๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ ไม่มีเรื่องราวประกอบจัดไว้พวกหนึ่ง เรียกว่า อภิธรรมปิฎก

รูปแบบการบริหารจัดการความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ความขัดแย้ง และวิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยวิเคราะห์จากพุทธวิธีการบริหารจัดการของพระพุทธองค์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและแก้ไขปัญหาให้กับสรรพสัตว์พ้นจากความทุกข์ ผ่านกระบวนการของอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ (ทุกข์) สาเหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) หนทางแห่งความดับทุกข์ (มรรค) และความดับทุกข์ (นิโรธ) ด้วยวิธีการที่หลากหลาย และได้นำเอาหลักการ แนวคิด ทฤษฎีของตะวันตก มาบูรณาการกับแนวคิดทางตะวันออกด้วย เพื่ออธิบายกระบวนการแก้ไขปัญหาให้เห็นเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น จากกรณีวิเคราะห์พระไตรปิฎกเท่าที่สืบค้นได้ค้นพบวิธีการแก้ไขปัญหามากมายที่สามารถจำแนกออกเป็น ๑๕ วิธีการ โดยมีกรณีศึกษา จำนวน ๑๕ กรณี ได้แก่

๑. วิธีการแก้ไขปัญหาลงโทษ
๒. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการบัญญัติพระวินัย
๓. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการพึ่งพาตนเอง
๔. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการใช้สติปัญญา
๕. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการวางตัวเป็นกลาง
๖. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการใช้อิทธิปาฏิหาริย์
๗. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการเผชิญหน้า
๘. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการหลีกเลี่ยง
๙. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการเจรจา
๑๐. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการประนีประนอม
๑๑. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการให้รางวัล
๑๒. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการใช้กุศโลบาย
๑๓. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการพิสูจน์ความจริง
๑๔. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการใช้กฎหมายแห่งธรรมชาติ
๑๕. วิธีการแก้ไขปัญหโดยการใช้หลักศาสนาและวัฒนธรรม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กรณีศึกษาที่ ๑ : เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี

ครั้งนั้น มีภิกษุ ๒ รูป คือ พระวินัยธร (ชำนาญด้านพระวินัย) กับพระธรรมกถึก (ชำนาญด้านพระธรรม) ต่างก็มีบริวารรูปละ ๕๐๐ ได้อยู่ที่โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี วันหนึ่ง พระธรรมกถึกไปฐาน (ส้วม) แล้วทิ้งน้ำที่เหลือจากการชำระไว้ในภาชนะในฐานนั้นก็ออกมา ภายหลังพระวินัยธรเข้าไปฐานและเห็นน้ำนั้น ออกมาถามก็ทราบว่าเป็นพระธรรมกถึกเหลือน้ำไว้ จึงกล่าวว่า “ท่านไม่ทราบหรือว่าทำอย่างนั้นเป็นอาบัติ ถ้าท่านไม่ได้แก้ล้างทำ แต่เพราะขาดสติก็ไม่ใช่อาบัติ” ส่วนพระธรรมกถึกเห็นว่าไม่น่าจะเป็นอาบัติ แต่ก็บอกว่า “เอาเถอะ ถ้าอย่างนั้น ผมจะปลงอาบัติ” ฝ่ายพระวินัยธร ได้บอกแก่บริวารตนว่า “พระธรรมกถึกรูปนี้ ต้องอาบัติแล้วก็ไม่รู้” บริวารของพระวินัยธรก็ไปกล่าวล้อบริวารของพระธรรมกถึกว่า “พระอุปัชฌาย์ของท่านไม่ต้องอาบัติแล้ว ก็ยังไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ” บริวารของพระธรรมกถึกก็ไปเล่าให้พระอุปัชฌาย์ของตนฟัง พระธรรมกถึก จึงได้พูดว่า “พระวินัยธรรูปนี้เมื่อก่อนพูดว่า ไม่เป็นอาบัติ เดียวนี้กลับพูดว่า เป็นอาบัติ พระวินัยธรนั้นพูดมุสา” บริวารของพระธรรมกถึกนั้นจึงไปกล่าวล้อบริวารของพระวินัยธรว่า “พระอุปัชฌาย์ของพวกท่านนั้น พูดมุสา” และด้วยเหตุนี้เอง บริวารของพระวินัยธรและพระธรรมกถึกนั้น ก็ทำความทะเลาะกันและกันลุกลามมากขึ้น ภายหลัง พระวินัยธรได้โอกาสแล้วจึงได้ทำอุกเขปนิยกรม (กรรมที่สงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้มีความผิด) แก่พระธรรมกถึก เพราะโทษที่ไม่เห็นอาบัติ^๖

ต่อมาได้มีภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระตถาคตเจ้า และกราบทูลถึงการที่ภิกษุทะเลาะกัน พระพุทธองค์ทรงส่งโอวาทไปว่า “ภิกษุทั้งหลายจงพร้อมเพรียงกัน” ถึง ๒ ครั้ง ทรงสดับว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายไม่ปรารถนาจะเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน” ครั้นครั้งที่ ๓ ทรงสดับว่า “ภิกษุสงฆ์แตกกันแล้ว” จึงเสด็จไปสู่สำนักของเธอทั้งหลายที่โฆสิตารามนั้นแล้ว ตรัสห้ามว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย พวกท่านอย่าได้ทำการแตกร้างกัน” แล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าการแตกร้าง การทะเลาะ การแก่งแย่งและการวิวาทนั้น ทำความฉิบหายให้แท้จริง แม้นางนกลูกกิกกา (นกไส้) อาศัยการทะเลาะกัน ยังอาจทำพระยาช้างให้ถึงความสิ้นชีวิต” แล้วตรัสลูกกิกกาตท ทรงตรัสต่ออีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขอพวกท่านจงพร้อมเพรียงกันเถิด อย่าวิวาทกันเลย เพราะว่า แม้นกกระจาบดังหลายพันอาศัยความวิวาทกันได้ถึงความสิ้นชีวิต”

แต่พวกภิกษุนั้นก็ไม่เชื่อถ้อยคำของพระบรมศาสดา ทำให้พระพุทธองค์ทรงระอาพระทัย จึงเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในเมืองโกสัมพี ไม่ตรัสบอกพระภิกษุสงฆ์ ทรงถือบาตรจีวรของพระองค์แล้วเสด็จไปทางบ้านปารีเลยยกะ เสด็จประทับจำพรรษาอยู่ที่ควงไม้สาละใหญ่ในราวป่ารักชิตวัน มีช้างปารีเลยยกะอุปฐากอยู่เป็นผาสุก ฝ่ายพวกอุบาสก ผู้อยู่ในเมืองโกสัมพีเมื่อไปสู่วิหารไม่เห็นพระศาสดาสอบถามทราบความว่า

^๖ พระมหาบวรวิทย์ รตนโชโต (อายุมั่น), “สันติวิธีเชิงพุทธ : แนวคิดและวิถีแห่งการปฏิบัติในสังคมร่วมสมัย”, วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓, (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๔) : ๑๐๖-๑๑๗.

พระพุทธองค์เสด็จไปสู่ป่าปาริเลยกะเสียแล้วเพราะเหตุที่ภิกษุทั้งหลายทะเลาะกัน ทำให้พวกเขาไม่พอใจ ที่ไม่ได้พบพระศาสดาเพราะภิกษุเหล่านั้น จึงพร้อมใจกันไม่แสดงความเคารพ ไม่ถวายอาหาร เมื่อได้รับความลำบากทำให้ภิกษุเหล่านั้นคลายทิฐิ ต่างก็ขอขมาและขอภัยต่อกัน ถึงกระนั้น พวกอุบาสกก็ยัง ไม่ยอมถวายการอุปถัมภ์ ถ้ายังไม่ได้ขอขมาพระศาสดา แต่เพราะเป็นภายในพรรษาภิกษุทั้งหลายไม่สามารถ ไปเฝ้าพระศาสดาได้ ทำให้พรรษานั้นล่วงไปด้วยความลำบาก ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ทราบว่าพระศาสดา เสด็จถึงกรุงสาวัตถีแล้ว จึงได้ไป ณ ที่นั้นเพื่อจะกราบทูลขอขมาพระศาสดา ฝ่ายพระเจ้าโกศลทรงสดับว่า “พวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ที่ก่อการแตกร้างจะมาเข้าเฝ้าพระศาสดา” จึงไม่ยอมให้เข้ามาสู่แคว้น แคว้น ของพระองค์ และได้ทูลความนั้นแก่ศาสดา แต่ก็ถูกพระพุทธองค์คัดค้านว่า “อย่าทำอย่างนั้นเลยมหาราช ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้มีศีล แต่ทำไมเชื่อฟังคำอาตมภาพจึงได้วิวาทกันและกัน แต่บัดนี้ได้สำนึกผิดมา เพื่อต้องการขอขมาอาตมภาพ” แม้ท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะก็ไม่ยอมให้ภิกษุเหล่านั้นเข้ามาสู่วิหาร ของตน แต่ถูกพระศาสดาทรงห้ามเหมือนอย่างนั้น และเมื่อภิกษุมาถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับแล้ว พระผู้มี พระภาคเจ้ารับสั่งให้จัดเสนาสนะอันสงัดแก่พวกเธอ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ภิกษุเหล่าอื่นก็ไม่นั่ง ไม่นอน ร่วมกับ ภิกษุชาวโกสัมพีเหล่านั้น ฝ่ายประชาชนผู้มาแล้ว ทูลถามพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญพวกไหน ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ก่อการแตกร้าง” พระศาสดาตรัสว่า “พวกนั้น” เมื่อพวกเธอถูกชาวบ้านขึ้นว่า “นั่นคือหมู่ภิกษุที่ทะเลาะวิวาทกัน” จึงได้แต่ก้มหน้าเพราะความอาย ทั้งหมดจึงพับลงแทบบาทมูล แห่งพระศาสดา แล้วทูลขอขมาต่อพระพุทธองค์ พระศาสดาตรัสว่า “เธอทั้งหลายทำกรรมหนักแล้ว เมื่อบวชในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้เช่นเรา ผู้ทำความสามัคคีอยู่แต่ไม่ตามคำของเรา ฝ่ายบัณฑิต ในปางก่อน สดับโอวาทของมารดาและบิดาผู้ถูกประหารชีวิต เมื่อบิดามารดานั้นแม้ถูกปลงชีวิตอยู่ ก็ไม่ล่วงโอวาทนั้น ภายหลังได้ครองราชสมบัติใน ๒ แคว้นแคว้น” เมื่อตรัสเทศนาจบแล้ว ภิกษุเหล่านั้น สำเร็จเป็นพระอรหันต์^๗

วิธีการแก้ไขปัญหาโดยการลงโทษ

ขั้นตอนการวิเคราะห์

๑. กำหนดปัญหา : การใช้น้ำในห้องน้ำ
๒. หาสาเหตุของปัญหา : พระธรรมภิกษุใช้น้ำจนหมด เป็นเหตุให้พระวินัยธรตำหนิว่า “ผิดพระวินัย”
๓. กำหนดทางเลือก : ไตรลักษณ์, อริยสัจ ๔, พรหมวิหาร ๔, สาราณียธรรม ๖
๔. ตัดสินใจเลือกทางเลือก : สาราณียธรรม ๖

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๑-๔๖๗/๓๓๓-๓๖๑.

๕. ขั้นตอนการปฏิบัติงาน : ตรัสห้ามเพื่อมิให้เกิดการทะเลาะกัน, เทศนาโทษของความวิวาท, เทศนาอานิสงค์ของความสามัคคี

๖. ประเมินผล : พระภิกษุโกสัมพี หันหน้ามาสามัคคีกัน ได้เดินทางไปขอมาพระพุทธรองค์ และได้บรรลุลุทธิธรรมเป็นพระโสดาบัน

วิธีการสังเคราะห์

๑. ทุกข์ : พระภิกษุโกสัมพีเกิดความลำบากทั้งกายและเป็นทุกข์ทางใจเพราะโดนชาวบ้านตำหนิว่าไม่เชื่อฟังคำสอนของพระพุทธรองค์ จึงไม่พากันใส่บาตร เข้าวัดฟังธรรม

๒. สาเหตุแห่งทุกข์ : พระภิกษุโกสัมพีทะเลาะกันเรื่องการใช้น้ำในห้องน้ำ เมื่อพระองค์ทรงตักเตือนก็มีได้ฟังและปฏิบัติตาม

๓. ความดับทุกข์ : ได้เกิดดวงตาเห็นธรรม เพราะเข้าใจกฎสภาวะธรรมของการอยู่ร่วมกัน โดยต้องมีจิตเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน จึงจะนำพาซึ่งความสุขมาให้แก่หมู่คณะ

๔. หนทางแห่งความดับทุกข์ : ได้พิจารณาเห็นว่า การทะเลาะวิวาทเป็นเหตุนำทุกข์มาให้แก่หมู่คณะ จึงเกิดความละอายใจ หันหน้ามาคุยกัน ปรับความเข้าใจ และอภัยแก่กันและกัน

หลักการ/แนวคิด

แนวคิดตะวันออก

ปัจจัยภายใน

๑. ตัณหา : อยากเป็นฝ่ายชนะ
๒. ทิฏฐิ : สำคัญตนว่า ตัวเองถูกเสมอ
๓. มานะ : ไม่ยอมรับผิด

ปัจจัยภายนอก

๑. ข้อมูล : ความเข้าใจไม่ตรงกัน
๒. ความต้องการ : คาดหวังให้ผู้อื่นยอมรับในหมู่คณะ
๓. ความสัมพันธ์ : เป็นเพื่อนร่วมสำนักเดียวกัน

วิธีการบริหารจัดการความขัดแย้งในมิติทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธรองค์ทรงแก้ไขปัญหาโดยการลงโทษ โดยไปจำพรรษาอยู่ป่า เพื่อให้ภิกษุโกสัมพีเกิดความละอายใจ ได้กลับมาสามัคคีกันดังเดิม

กรณีศึกษาที่ ๒ เรื่องพระสาครเถระ

พระสาครเถระ นามเดิม สาครตะ ชาวเมืองสาวัตถี สาครมาณพเป็นผู้สนใจใคร่ศึกษาได้รับทราบข่าวพระศาสดาว่าเป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงแสดงธรรมไพเราะ ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์

โลกนี้และประโยชน์โลกหน้าได้แจ่มแจ้ง วันหนึ่งมีโอกาสจึงเข้าไปเฝ้า ได้ฟังพระธรรมเทศนาเกิดศรัทธา จึงทูลขอบรรพชา ครั้นบวชแล้วเจริญญาณได้สมบัติ ๘ มีความชำนาญในฉนสมาบัติ พระศาสดาทรง ได้ปราบอัมพิตถนาคราช จนสิ้นฤทธิ์เดชด้วยเตโชธาตุสมาบัติของท่าน ชาวบ้านที่เคยได้รับความทุกข์ จากนาคราชนั้นดีใจ เลื่อมใสท่าน ทุกบ้านได้จัดสุราถวายเวลาท่านไปบิณฑบาต ท่านจับสุราบ้านละน้อย เพื่อฉลองศรัทธาครั้นหลายบ้านเข้าจึงเกิดเมาสุรา ไปล้มหมดสติที่กองขยะ พระศาสดาทรงทราบจึงทรง ให้พระมาประคองเอาไปทรงตีเตียนและชี้โทษของสุรา หลังจากนั้นท่านเกิดความสลดใจปฏิบัติสมณธรรม ไม่นานนักก็ได้บรรลุอรหัตผลเพราะท่านเป็นผู้ชำนาญเตโชธาตุสมาบัติ สามารถแสดงฤทธิ์เกี่ยวกับไฟ ได้หลายอย่าง เช่นทำให้เกิดแสงสว่างในที่มืด และทำให้เกิดความมืดในที่สว่าง เป็นต้น จึงทำให้ประชาชน ผู้พบเห็นเลื่อมใสเป็นจำนวนมาก

พระศาสดาทรงปรารถนาความสามารถในการเข้าเตโชธาตุสมาบัติของท่าน จึงทรงตั้งท่านไว้ใน เอตทัคคะว่า พระศาสดาทรงเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ฉลาดในการเข้าเตโชสมาบัติ^๘

วิธีการแก้ไขปัญหาโดยการบัญญัติพระธรรมวินัย

ขั้นตอนการวิเคราะห์

๑. กำหนดปัญหา : พระพุทธรองค์ทรงตีเตียนและชี้โทษของสุรา
๒. หาสาเหตุของปัญหา : พระศาสดาจับสุราจนเมาล้มหมดสติอยู่ที่กองขยะ
๓. กำหนดทางเลือก : ไตรลักษณ์, อริยสัจ ๔, ชั้นศีลธรรม, บัญญัติสิกขาบท
๔. ตัดสินใจเลือกทางเลือก : บัญญัติสิกขาบท
๕. ขั้นตอนการปฏิบัติงาน : ตรัสห้ามเพื่อมิให้กระทำอีก, เทศนาโทษของสุรา, เทศนาอานิสงค์ ของความเป็นสมณเพศ
๖. ประเมินผล : ท่านได้เกิดความสลดใจ, ได้ปฏิบัติสมณธรรมอย่างเคร่งครัด, ได้บรรลุธรรม เป็นพระอรหันต์

วิธีการสังเคราะห์

๑. ทุกข์ : พระพุทธรองค์ทรงตำหนิติเตียน
๒. สาเหตุแห่งทุกข์ : พระศาสดา ดื่มสุราจนหมดสติ ไม่สามารถเดินทางกลับวัดได้
๓. ความดับทุกข์ : ได้เกิดความละอายใจ หันมาปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด จนสำเร็จเป็น พระอรหันต์
๔. หนทางแห่งความดับทุกข์ : พระพุทธรองค์ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุดื่มสุรา ผู้ใดดื่ม ต้องอาบัติ “ปาจิตตีย์”

^๘ วิมหา. (ไทย) ๒/๓๒๖-๓๒๗/๔๖๒-๔๖๕.

หลักการ/แนวคิด**แนวคิดตะวันออก**

ปัจจัยภายใน

๑. ตัณหา : อยากแสดงฤทธิ์
๒. ทิฏฐิ : สำคัญตนว่าตัวเองต้องชนะ
๓. มานะ : ยึดมั่นว่าตนเองเป็นผู้มีฤทธิ์

ปัจจัยภายนอก

๑. ข้อมูล : ความเข้าใจว่าสามารถตีได้
๒. ความต้องการ : ช่วยเหลือชาวบ้าน
๓. ความสัมพันธ์ : ฉลองศรัทธา

วิธีการบริหารจัดการความขัดแย้งในมิติทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ทรงแก้ไขปัญหาโดยการบัญญัติพระธรรมวินัย เพื่อให้ภิกษุเกิดการสำรวม กาย วาจา ใจ ปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย

กรณีศึกษาที่ ๓ เรื่องพระจูฬปันถกเถระ

พระจูฬปันถกเถระ นามเดิมว่า ปันถกะ เพราะเกิดในระหว่างทางขณะที่มารดาเดินทางกลับไปยังบ้านเศรษฐีผู้เป็นบิดาและเพราะเป็นน้องชายของมหาปันถกะ จึงมีชื่อว่าจูฬปันถกะ เด็กชายจูฬปันถกะ เพราะบิดาและมารดาต่างวรรณะกัน จึงอยู่ในฐานะเด็กจันทาลตาม คำสอนของพราหมณ์แม้ช่วงเวลาหนึ่ง จะได้รับความลำบาก เพราะบิดาและมารดาอยากจนมาก แต่ต่อมาอยู่กับเศรษฐีผู้เป็นตาและยาย ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี หลังจากที่พระมหาปันถกเถระบวชในพระพุทธศาสนาและได้บรรลุพระอรหัตแล้วพิจารณาเห็นว่า ความสุขอันเกิดจากมรรคผลนิพพานนั้น เป็นความสุขชั้นสูงสุด อยากให้น้องชายได้รับความสุข เช่นนั้นบ้าง จึงไปขออนุญาตธนเศรษฐีผู้เป็นตาพาน้องชายมาบวช ซึ่งเศรษฐีก็ยินดียินยอม จูฬปันถกะ จึงได้บวชในพระพุทธศาสนา

พระจูฬปันถกเถระนั้นครั้นบวชแล้ว พระมหาปันถกเถระผู้เป็นพี่ชาย ได้พยายามอบรมสั่งสอน แต่ท่านมีปัญหาที่บ พี่ชายให้ท่องคาถา ๔ บาท ใช้เวลา ๔ เดือนยังท่องไม่ได้ถูกขับไล่ออกจากวัด ท่านเสียใจยื่นร้องไห้อยู่ที่ซุ้มประตูพระศาสดาทรงทราบเหตุการณ์นั้น จึงเสด็จมาลอบเธอแล้วได้ประทานผ้าขาวผืนหนึ่งให้แล้วตรัสสอนให้บริกรรมว่า รโฆหรณ รโฆหรณ (ผ้าเช็ดถูสี) พร้อมกับให้เอามือลูบผ้านั้นไปมา ท่านได้ปฏิบัติตามนั้นไม่นานนักผ้าขาวผืนนั้นก็ค่อยๆ หมองไปสุดท้ายก็ดำเหมือนกับผ้าเช็ดหม้อข้าว ท่านเกิดญาณว่า แม้ผ้าขาวบริสุทธิ์อาศัยร่างกายของมนุษย์ยังต้องกลายเป็นสีดำอย่างนี้จิตของมนุษย์เดิมทีเป็นของบริสุทธิ์ อาศัยกิเลสจรมาก็ย่อมเกิดความเศร้าหมองเหมือนกับผ้าผืนนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแต่

เป็นของไม่เที่ยงแท้ ท่านบริหารผ่านนั้นไปจนจิตสงบแล้วได้บรรลุฌาน และเจริญวิปัสสนาต่อก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาและอภิญญา

พระจูฬปันถกเถระ ถึงแม้ท่านจะมีปัญหาที่บ่เพียงนั้น แต่อาศัยพระศาสดาผู้ฉลาดในอุบายและอาศัยท่านเป็นผู้มีความเพียร จิตใจแน่วแน่ ไม่ย่อหย่อนทอดยอ ก็กลับเป็นคนฉลาดสามารถบรรลุผลที่สูงสุดของชีวิตได้ พระจูฬปันถกเถระ เป็นผู้มั่งมีฤทธิ์ทางใจ สามารถนรมิตกายที่สำเร็จด้วยใจได้และฉลาดในการพลิกแพลงจิต (จากสมาธิให้เป็นวิปัสสนา) พระศาสดาจึงยกย่องท่านว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้นรมิตกายอันสำเร็จด้วยฤทธิ์และผู้พลิกแพลงจิต^๙

วิธีการแก้ไขปัญหาโดยการพึ่งพาตนเอง

ขั้นตอนการวิเคราะห์

๑. กำหนดปัญหา : ท่องพระคาถา ๔ บาท ไม่ได้
๒. หาสาเหตุของปัญหา : พระพี่ชายขับไล่ออกจากวัด
๓. กำหนดทางเลือก : ไตรสิกขา, พรหมวิหาร ๔, วชิสุจิริต ๔, โยนิโสมนสิการ
๔. ตัดสินใจเลือกทางเลือก : โยนิโสมนสิการ
๕. ขั้นตอนการปฏิบัติงาน : ให้บริการผ้าเช็ดธุลี
๖. ประเมินผล : ท่านได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของผ้าจากสีขาวเปลี่ยนเป็นสีดำ, ได้เข้าสภาวธรรรมที่เกิดขึ้นกับใจของตน, ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

วิธีการสังเคราะห์

๑. ทุกข์ : ท่องพระคาถาไม่ได้
๒. สาเหตุแห่งทุกข์ : พระมหาปณิก พี่ชายไล่ออกจากวัดจึงทำให้ท่านเสียใจ
๓. ความดับทุกข์ : ได้ยกสภาวะจิตขึ้นสู่วิปัสสนา จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาและอภิญญา

๔. หนทางแห่งความดับทุกข์ : พระพุทธองค์ให้บริการผ้าเช็ดธุลีจนจิตของท่านเกิดสมาธิ ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของผ้าจากสีขาวเปลี่ยนเป็นสีดำจึงเปรียบเทียบผ้าขาวเหมือนจิตของตนที่อาศัยกิเลสทำให้เกิดความทุกข์

หลักการ/แนวคิด

แนวคิดตะวันออก

ปัจจัยภายใน

๑. ตัณหา : อยากแสดงฤทธิ์

^๙ ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๕๗-๕๖๖/๔๓๖-๔๓๗.

๒. ทิฎฐิ : สำคัญตนว่าตัวเองต้องชนะ
๓. มานะ : ยึดมั่นว่าตนเองเป็นผู้มีฤทธิ์

ปัจจัยภายนอก

๑. ข้อมูล : ท่านมีปัญหาที่
๒. ความต้องการ : ต้องการให้ได้
๓. ความสัมพันธ์ : พี่ชายกับน้องชาย

วิธีการบริหารจัดการความขัดแย้งในมิติทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ทรงแก้ไขปัญหาโดยการพึ่งพาตนเอง ผ่านการบริการรรมผ้าเช็ดธุลีที่พระพุทธองค์มอบให้จนได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนการจัดการความขัดแย้ง

หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นคำสอนที่มุ่งประโยชน์โดยตรงสำหรับพุทธศาสนิกชน ให้สติปัญญาและสามารถนำไปปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงแสดงชี้ให้เห็นคุณงามความดีและความสำคัญของบุคคลและสิ่งต่าง ๆ ชี้ให้เห็นสังขธรรม คือความจริงแท้ของชีวิตและกฎธรรมชาติ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการหลุดพ้นจากวงจรแห่งทุกข์ทั้งปวง หัวใจของพุทธศาสนา คือ ละเว้นความชั่ว หมั่นทำความดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์^{๑๐}

หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนในวิธีการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา พบว่า พระพุทธองค์มิได้ทรงใช้หลักการหรือหลักธรรมเพียงข้อใดข้อหนึ่งเท่านั้นแก้ไข้ปัญหา หากแต่ปรากฏว่าพระพุทธองค์ได้ทรงใช้หลักธรรมอื่น ๆ มาสนับสนุนและแก้ไข้ปัญหาที่เกิดขึ้นอีกด้วย ดังมีรายละเอียด ต่อไปนี้

๑. หลักขันติธรรม คัมภีร์พระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสพุทธจริยธรรม เรื่อง ขันติไว้ในมหาปทานสูตรว่า “ขันติ คือ ความอดทน ความอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง นี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย” ขันติ ในบริบทของพุทธสันติวิธีนี้ หมายถึง ความอดทนที่เกิดขึ้นจากการที่เราถูกรกระทำโดยฝ่ายตรงข้าม ไม่ว่าจะ “โจทก์” หรือ “คู่กรณี” ของเราก็ตาม ซึ่งคำว่า “ถูกรกระทำ” นั้น อาจจะเป็นการถูกรกระทำทั้งทางตรงหรือทางอ้อมก็ได้^{๑๑}

๒. หลักสามัคคีธรรม คำว่า สามัคคี ในบริบทของการจัดการความขัดแย้งนี้ หมายถึง ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญว่า “ธรรมอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในโลก

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๑๑} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยนิพนธ์), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีศึกษาวิเคราะห์กรณีกลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔๕ - ๑๔๖.

ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก
เกิดขึ้นเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

จะเห็นว่า “หลักการสามัคคี” ในพระพุทธศาสนานี้เป็นประเด็นที่ยิ่งใหญ่ และสำคัญอย่างมาก
ดังจะเห็นได้จากหลักฐานต่าง ๆ ที่ชี้ให้เราได้ประจักษ์แล้วข้างต้น ฉะนั้น หลักการนี้ถือได้ว่าเป็นพื้นฐาน
ที่สำคัญให้พระพุทธเจ้าได้ดำเนินแผนปฏิบัติการเพื่อจัดการความขัดแย้งในบริบทต่างๆ

๓. ไตรสิกขา ไตรสิกขาประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา^{๑๒} เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนการจัดการ
ความขัดแย้ง เพราะการอบรมกาย วาจา ใจ และสติปัญญาให้บริบูรณ์ มีความเกื้อกูล สนับสนุนซึ่งกัน
และกัน คือ ศีลเป็นรากฐานของสมาธิเมื่อศีลบริสุทธิ์ดีแล้ว เวลาทำสมาธิจิตก็จะสงบ เมื่อจิตสงบ ปัญญา
ก็จะเกิดขึ้นตามลำดับ

๔. พละ ๔ ประการ คือ ปัญญาพละ (กำลังคือปัญญา) วิริยพละ (กำลังคือวิริยะ) อนวัชชพละ (กำลัง
คือกรรมที่ไม่มีโทษ) และสังคหพละ (กำลังคือการสงเคราะห์)^{๑๓}

พละ หมายถึง ธรรมอันเป็นกำลัง เป็นธรรมที่มีกำลังในการปกป้องคุ้มครองจิตใจไม่ให้อกุศลเข้ามา
ครอบงำได้ หรือเป็นเกราะป้องกันจิตไม่ให้กระทำในสิ่งที่ไม่ดีไม่งามทั้งหลาย ซึ่งสามารถส่งผลให้ผู้ที่ปฏิบัติ
มีความสำเร็จได้ตามที่ปรารถนา

เพื่อความเข้าใจชัดเจนในเรื่องนี้ ถึงทราบวิธีตอบปัญหา (ปัญหาพยากรณ์) ๔ อย่าง คือ

๑. เอกังสพยากรณ์ การตอบอย่างเดียวเด็ดขาด
๒. วิวัชชพยากรณ์ การแยกแยะตอบ
๓. ปฏิปุจฉาพยากรณ์ การตอบโดยย้อนถาม
๔. ฐปนนะ การยั้งหรือหยุด พับปัญหาเสีย ไม่ตอบ

วิธีตอบ ๔ อย่างนี้ แบ่งตามลักษณะของปัญหา ดังนั้น ปัญหาจึงแบ่งได้เป็น ๔ ประเภท ตรงกับ
วิธีตอบเหล่านั้น จะยกตัวอย่างปัญหาตามที่แสดงไว้ในคัมภีร์รุ่นหลังมาแสดงประกอบความเข้าใจดังนี้

๑. เอกังสพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ควรแยกแยะหรือจำแนกตอบ เช่น ถามว่าสิ่งที่ไม่เที่ยง ได้แก่
จักขุไข่มุข ฟังตอบได้ที่เดียวแน่นอนลงไปว่าใช่

๒. วิวัชชพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ควรแยกแยะหรือจำแนกตอบ เช่น ถามว่าสิ่งที่ไม่เที่ยง ได้แก่
จักขุไข่มุข ฟังแยกแยะตอบว่า ไม่เฉพาะจักขุเท่านั้น แม้โสตะ ฆานะ เป็นต้น ก็ไม่เที่ยง

๓. ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ไม่ควรตอบโดยย้อนถาม เช่น ถามว่าจักขุฉันทโสตะ
ก็ฉันทนั้น โสตะฉันท จักขุก็ฉันทนั้น ไข่มุข ฟังย้อนถามว่า มุ่งความหมายแง่ใด ถามใด หมายถึง แง่ไข่มุขหรือ
เห็น ก็ไม่ใช่ แต่ถ้ามุ่งความหมายแง่ที่ไม่เที่ยงก็ใช่

^{๑๒} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๙/๓๑๗.

^{๑๓} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๓/๒๑๕.

๔. ฐานปัญหา ปัญหาที่พึงยับยั้ง หรือพึงเสีย ไม่ควรตอบ เช่น ถามว่า ชีวะกับสรีระ คือสิ่งเดียวกันใช่ไหม พึงยับยั้งเสียไม่ต้องตอบ

นี่ก็เป็นเพียงตัวอย่างสั้นๆ ง่ายๆ เพื่อความเข้าใจเบื้องต้น เมื่อกว่าโดยใจ ความปัญหา

บรรณานุกรม

ประมวล เพ็งจันทร์. การศึกษาพุทธปรัชญาในสถาบันอุดมศึกษาไทย. ธรรมจักร, ๒๕๔๔.

พระครูวิสุทธาจารย์ (สุรศักดิ์ วิสุทธาจาโร). “ยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา”. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑. (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๘) : ๑๓๒.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ปัญญาต้องคู่กับกรุณาจึงจะพาชาติรอด. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๕๓.

พุทธทาสภิกขุ. คู่มือมนุษย. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรมไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๓.

พระมหาบรรณวิทย์ รัตนโชโต (อายุวัฒน์). “สันติวิธีเชิงพุทธ : แนวคิดและวิถีแห่งการปฏิบัติในสังคมร่วมสมัย”. วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓. (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๔) : ๑๐๗-๑๑๗.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร). รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. คำบรรยายพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓.